

Monogràfic
«Aportacions sobre la prosa literària
entre l'edat mitjana i l'època moderna»,
coordinat per Marinela Garcia Sempere

PRESENTACIÓ

És ben sabut que el gènere de l'hagiografia té una presència fonamental en la literatura de la baixa edat mitjana (segles XIII-XV), amb històries i motius que perduren en l'edat moderna fins que la Contrareforma els reelabora. Les vides de sants, que des del segle XIII es transmeten també en col·leccions conegudes com a *legendae novae*, tenen una gran difusió i una repercussió cultural i social que es manifesta en totes les arts i en la cultura popular fins a èpoques molt recents. Entre les col·leccions medievals de vides de sants la *Legenda aurea* és, sens dubte, la de més influència, com ho demostren el gran nombre de manuscrits en què s'ha conservat¹ i les traduccions a nombroses llengües que se'n van fer de seguida, entre les quals la catalana, que va ser coneguda també com a *Flos sanctorum* o *Flos sanctorum català* (Rebull 1976; Kniazzeh, Neugaard & Coromines 1977; Càmara 2013; Garcia, Mas & Perujo 2022-2023).

A pesar que no disposem encara d'un inventari detallat de tota la producció hagiogràfica en llengües romàniques per al període medieval i d'època moderna (Henriet 2003; Philippart, Goulet & Peloux 1994-; Philippart, Vriendt & Trigalet 2001), en els darrers anys s'han produït avanços importants per al coneixement de la producció de tema religiós i hagiogràfic; així, en el context castellà, per exemple, comptem amb aportacions recents de Baños (2003, 2022), Aragüés (2007, 2016), Beresford & Twomey (2018), Beresford (2023), entre d'altres.

En l'àmbit de la literatura catalana també han aparegut durant els darrers anys treballs que aprofiten, completen i amplien les aportacions iniciades per Meyer (1898), Bohigas (1930), Coromines (1977), Rebull (1976), Brunel (1976, 1986), Wittlin (2003) i altres estudiosos en el segle passat. Amb aquests precedents hem abordat a

1. Per a una aproximació al gènere de l'hagiografia i a la importància de la *Legenda aurea*, vegeu Delehaye 1927; Boureau 1984; Philippart, Goulet & Peloux 1994-; Philippart, Vriendt & Trigalet 2001; Maggioni 1995, 2001, 2002; Vauchez 1999.

la Universitat d'Alacant l'estudi de la literatura de tema religió, i més concretament l'hagiogràfica, tractant de situar-la en el context europeu que li correspon. Un equip investigador interdisciplinari consolidat hi ha treballat en el marc de diferents projectes d'investigació, un dels resultats derivats dels quals és aquest monogràfic.² S'ha dut a terme una tasca d'edició de textos, amb resultats com la publicació de les obres de Miquel Peres i Miquel Ortigues, de la *Legenda aurea* (Garcia, Mas & Perujo 2022-2023), de textos relacionats amb aquesta compilació (Perujo 2023), etc. A més, hem publicat estudis específics de capítols concrets de la compilació com les vides de santa Magdalena, sant Guillem, santa Caterina d'Alexandria, sant Eustaqui, santa Marta i altres, i s'han publicat treballs sobre les característiques de les edicions del segle XVI.³ Els treballs d'aquest monogràfic s'emmarquen en aquest context d'investigació, amb aportacions sobre la prosa religiosa de l'època medieval i moderna.

L'estudi dels textos hagiogràfics s'ha de dur a terme tenint en compte que cal abordar-lo des de diferents perspectives: la codicològica, l'ecdòtica i filològica, i la literària, aplicada recentment a les vides de sants, que possibilita l'anàlisi textual. En l'edició de la traducció catalana de la *Legenda aurea* o *Flos sanctorum* en català hem tingut en compte totes aquestes perspectives i hem tingut molt present el grau elevat de reelaboració que es produeix en cada un dels testimonis que estudiem.⁴ En el cas del *Flos sanctorum* català, a pesar de la proximitat al model llatí, cada capítol ofereix nombroses variants en cada manuscrit i en molts casos hi ha diferents versions de les vides per supressió o addició de continguts, per substitució de la versió de Voragine per una altra, per supressió de la nòmina inicial de la col·lecció, per addició a la nòmina de capítols, etc.

Així, segons avancem en el coneixement de l'estructura interna de la traducció catalana, també la situem de manera més precisa en el context cultural, literari i religió del seu temps i, alhora, podem donar a conèixer textos i temes desconeguts o, almenys, poc estudiats. Alguns dels treballs que es recullen en aquest monogràfic

2. Aquest monogràfic deriva del treball realitzat en el projecte d'investigació *La literatura hagiogràfica catalana: fuentes, ediciones y estudios* (FFI2017-83950-P).

3. Vegeu una part important dels treballs publicats en els portals *Valenciana prosa* <<https://web.ua.es/va/valenciana-prosa/qui-som.html>> i *Hagiografia catalana* <https://www.cervantesvirtual.com/portales/hagiografia_catalana_cat>, com també el volum publicat el 2023 a càrrec de María de los Ángeles Herrero-Herrero i el monogràfic publicat a *Magnificat* el 2023 a càrrec de María de los Ángeles Herrero-Herrero & María Ángeles Llorca-Tonda.

4. Meyer (1898) parlava de diferents estadis de reelaboració en els testimonis occitans i catalans de la *Legenda aurea*. Maggioni (1995, 2001) també s'ha referit en diferents ocasions a la manera de reelaborar la compilació des del seu origen mateix, i Monique Goulet (2005) parla de reescriptura hagiogràfica per fer referència a aquestes variacions, que poden obeir a diferents motivacions, formals, estilístiques o ideològiques.

se centren en la *Legenda aurea*, com en els d'Hèctor Càmara i Carmen Puche; d'altres, en canvi, proposen l'estudi d'altres textos hagiogràfics i religiosos, tots els quals contribueixen al coneixement de la literatura medieval i moderna i, en concret, de la literatura catalana de tema religiós en el seu context romànic.

Carmen Puche proposa un estudi narratològic del capítol 128 de la *Legenda aurea*. El protagonista, sant Adrià, un militar romà, es converteix al cristianisme quan és testimoni de la fe dels presoners cristians. Com fa veure l'autora, la seua esposa Natàlia té un protagonisme indiscutible en el relat, ja que la seua actitud activa i les seues intervencions constants, com també els seus parlaments ens la presenten com un personatge molt complet, que recull, també, motius literaris i característiques d'altres heroïnes. A més, la relació sentimental entre els esposos té, segons les paraules de l'autora, un «particular espacio narrativo [...] que va más allá de la preservación de la castidad y de la sustitución, característica de los relatos hagiográficos, del amor entre amantes por el amor a Dios». Natàlia és una de les santes de la *Legenda aurea* que, sense tenir un capítol individual dedicat a ella, hi té un gran protagonisme, com en els casos de santa Esmerçiana en el capítol de santa Agnès (24) o de la Verònica en el de la Passió (51), per donar-ne alguns exemples, les quals no es troben en els índexs dels manuscrits d'aquesta obra però hi són. La traducció catalana d'aquest capítol inclou poques modificacions al model, sempre encaminades a augmentar l'empatia cap a l'esposa d'Adrià.

A partir del relat de la vida de santa Bàrbara recollida en la traducció catalana de la *Legenda aurea* o *Flos sanctorum* català, Hèctor Càmara-Sempere mira d'explicar actituds masculines que actualment es poden llegir en una clau clarament patriarcal. A més, recull nombrosos exemples de relats dedicats a dones virtuoses que són martiritzades per hòmens que representen el poder masculí establert. En molts casos, es tracta de dones que rebutgen el matrimoni, la maternitat, la invisibilitat social o l'analfabetisme guiades per una fe que les allibera, mentre que la funció de les figures masculines, pares, germans, marits, governants, és la de sotmetre-les.

L'estudi de textos religiosos abraça en aquest monogràfic altres manifestacions diferents a les de la *Legenda aurea*, en el context de la narrativa religiosa medieval i moderna. María de los Ángeles Herrero-Herrero continua la seua investigació sobre escriptores valencianes de l'edat moderna amb un treball que tracta l'explicació contextualitzada de la naturalesa dels textos de les dones que escriuen des del convent, en aquest cas en forma de confessions espirituals. Gertrudis María de la Santísima Trinidad (Elx, 1660 - Cocentaina, 1736), abadessa del convent de Nostra Senyora del Miracle de Cocentaina, escrivia sota el mandat del seu pare espiritual, i ho feia en castellà. La reduïda part conservada de la seua obra, quasi tota escrita en els últims

anys de la seua vida, reflecteix les etapes del procés místic de l'autora, que demostra un coneixement teològic profund, com també una vivència intensa. Sempre atenant l'obediència al pare espiritual, la monja fa servir en molts moments imatges i metàfores que li permeten expressar l'experiència inefable de la contemplació, fins i tot usant en algun moment d'intensitat mística la seua llengua materna. Com apunta l'autora, l'obra d'aquesta religiosa és un clar exemple d'un mode d'espiritualitat femenina i de religiositat íntima i devocional dins del claustre.

María Ángeles Llorca-Tonda s'aproxima a l'obra d'una escriptora molt representativa de la literatura francesa, Christine de Pizan, que ha estat molt reivindicada en els estudis feministes i que transmet un missatge polític, moral i en clau feminista ben reconegut. A pesar que en els darrers temps l'escriptora ha estat objecte de l'atenció de la crítica, Llorca fa veure ací la necessitat d'abordar en profunditat els seus escrits de tema religiós, menys coneguts i difosos que la resta: «Se impone pues conocer y estudiar la obra de Christine de Pizan en su totalidad para poder obtener una visión integradora del proyecto literario de esta escritora medieval». En aquest cas se centra en les *Heures de contemplacion sur la Passion de Nostre Seigneur Jhesucrist*, una meditació sobre la passió. Aquesta obra, dedicada a les monges de l'abadia de Poissy, on ella mateixa es trobava, però també referida a un públic més ampli, compagina l'aspecte didàctic propi dels llibres d'hores escrits per homes amb la intensitat personal que caracteritza els relats de visions de dones. Amb el to dels escrits propis de la *devotio moderna*, aquest relat dedicat fonamentalment a les dones que l'envoltaven i escrit en llengua romanç i no en llatí, mereix un estudi detingut per poder arribar a conèixer en el seu conjunt l'obra d'aquesta important escriptora.

Sophie Albert estudia un altre relat relacionat amb el gènere de l'hagiografia, el de la vida de Judes, molt difós a l'edat mitjana i que també recull la *Legenda aurea*.⁵ En aquest cas, la vida de Judes es recull en el manuscrit de la Biblioteca Nazionale Universitaria de Torí, L.II.14, datat en època molt pròxima a la de la redacció de la *Legenda aurea*. Des del posicionament investigador basat en la *nova filologia*, Albert analitza el relat d'aquesta vida, que apareix al final del manuscrit amb el de la vida de Pilat, en el context de tot el manuscrit, un recull de textos que pareix recollir una sèrie de personatges que representen el cicle de les venjances per la passió de Jesús. En la redacció dels diferents apartats es pot detectar com en el manuscrit hi ha una hibridació entre la matèria hagiogràfica i la matèria èpica. L'autora extreu molts exemples d'obres com ara l'*Esclarmonde*, *Noirons li Arabis*, el *Roman de sant Fanuel*,

5. El personatge de Judes també ha estat objecte d'un altre treball en el grup d'investigadors de la Universitat d'Alacant, vegeu Puche (2018).

i d'altres, per exemplificar el complex conjunt de fonts i d'influències literàries en el relat de la vida de Judes, en el procés del seu càstig i l'explicació de la venjança per les seues males accions.

Aquest monogràfic ofereix una aportació a la narrativa en prosa de l'època medieval i moderna, rica en peripècies, en relats ben travats i en personatges contundents. Les obres estudiades s'escriuen en un context religiós i intel·lectual que permet l'estudi detallat de les fonts, el coneixement de la formació dels autors o autores, com també l'important reflex de la cultura occidental que revela cada personatge, cada situació, cada gènere.

MARINELA GARCIA SEMPERE
Universitat d'Alacant
marinela@ua.es
ORCID 0000-0002-8843-4414

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARAGÜÉS ALDAZ, José (2007) «El *Flos sanctorum con sus Ethimologías*: el incunable, la *Compilación B* y la *Leyenda de los santos*: deudas, herencias, filiaciones», dins Armando López Castro & María Luzdivina Cuesta Torre (ed.), *Actas del XI Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval: León 2005*, Lleó, Universidad de León, p. 197-215. [En línia: <<http://hdl.handle.net/10612/8727>>.]
- ARAGÜÉS ALDAZ, José (2016) «La Leyenda de los santos: orígenes medievales e itinerario renacentista», *Memorabilia*, 18, p. 133-187.
- BAÑOS VALLEJO, Fernando (2003) *Las vidas de santos en la literatura medieval española*, Madrid, Laberinto. [En línia: <<https://go.uv.es/PmSVex1>>.]
- BAÑOS VALLEJO, Fernando, ed. (2022) *Hispanic Hagiography in the Critical Context of the Reformation*, Bèlgica, Brepols. [En línia: <<https://doi.org/10.1484/M.HAG-EB.5.131280>>.]
- BERESFORD, Andrew M. (2023) «Martyrdom, Motherhood, and the Aetiology of Infanticide: The Legend of Saints Quiricus and Julitta in Early Iberian Art and Literature», *Magnificat. Cultura i Literatura Medievales*, 10, p. 205-254. [En línia: <<https://doi.org/10.7203/MCLM.10.25785>>.]
- BERESFORD, Andrew M. & Lesley K. TWOMEY (2018) *Christ, Mary and the Saints: Reading Religious Subjects in Medieval and Renaissance Spain. The Medieval and*

- Early Modern Iberian World*, Leiden, Brill. [En línia: <https://doi.org/10.1163/9789004380127_002>.]
- BOHIGAS, Pere (1930) Ressenya a Moldenhauer, Gerhard, *Die legende von Barlaam und Hosaphat auf des Iberischen Halbinsel. Untersuchungen und texte*, *Revista de Filologia Española*, xvii, p. 72-73.
- BOUREAU, Alain (1984) *La légende dorée, Le système narratif de Jacques de Voraigne*, París, Éditions du cerf.
- BRUNEL, Geneviève (1976) «*Vida de sant Francesc*. Versions en langue d'oc et en catalan de la *Legenda aurea*», *Revue d'Histoire des Textes*, 6, p. 219-265.
- BRUNEL, Geneviève (1986) «Les saints franciscains dans les versions en langue d'oc et en catalan de la *Legenda aurea*», *Cahiers d'études médiévales*, cahier spécial, 2, p. 103-112.
- CÀMARA, Hèctor (2013) *El Flos sanctorum romançat. Edició crítica dels dos incunables catalans de la Legenda aurea de Jacobus de Voragine*, tesi doctoral, Alacant, Universitat d'Alacant. [En línia: <<http://hdl.handle.net/10045/7485>>.]
- DELEHAYE, Hippolyte (1927) *Sanctus. Essai sur le culte des saints dans l'antiquité*, Bruxelles, Société des Bollandistes, 24, Boulevard Saint Michel.
- GARCIA SEMPERE, Marinela, Antoni MAS I MIRALLES & Joan M. PERUJO MELGAR, ed. (2022-2023) *Flos sanctorum o Vides dels sants pares*, vol. I-I i I-2 (2022), vol. II-I i II-2 (2023), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GOULLET, Monique (2005) *Écriture et réécriture hagiographiques: Essais sur les réécritures de Vies de saints dans l'Occident latin médiéval (VIIIe-XIIIe s.)*, Turnhout, Brepols.
- HENRIET, Patrick (2003) «Texte et contexte: Tendances récentes de la recherche en hagiologie», dins Sophie Cassagnes-Brouque *et alii* (ed.), *Religion et mentalités au Moyen Âge: Mélanges en l'honneur d'Hervé Martin*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, p. 75-86.
- HERRERO-HERRERO, María de los Ángeles, ed. (2023) *Les vides de sants en la tradició romànica i en la cultura medieval i moderna. Noves perspectives*, «Folia Germà Colón», 1, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- HERRERO-HERRERO, María de los Ángeles Llorca & María Ángeles LLORCA-TONDA, coord. (2023) «Noves aportacions als estudis d'Hagiografia Medieval i Moderna», *Magnificat. Cultura i Literatura Medievals*, 10, p. 197-204. [En línia: <<https://doi.org/10.7203/MCLM.10.26304>>.]
- KNIAZZEH, Charlotte S. Maneikis, Edward J. NEUGAARD & Joan COROMINES, ed. (1977) *Jacobus de Voragine, Vides de sants rosselloneses*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana.

-
- MAGGIONI, G. Paolo (1995) *Ricerche sulla composizione e sulla trasmissione della «Legenda aurea»*, Spoleto, Centro Italiano di studi Sull'Alto Medioevo.
- MAGGIONI, G. Paolo (2001) «Le molte *Legende Auree*. Modificazioni testuali e itinerari narrativi», dins B. Fleith & Franco Morenzoni (ed.), *De la sainteté a l'hagiographie. Genèse et usage de la Légende dorée*, Ginebra, Droz, p. 15-40.
- MAGGIONI, G. Paolo (2002) «La trasmissione dei leggendari abbreviati del XIII secolo», *Filologia Mediolatina*, IX, p. 87-107.
- MEYER, Paul (1898) «La traduction provençale de la *Légende dorée*», *Romania*, 27, p. 93-137.
- PERUJO MELGAR, Joan M. (2023) «La història de Teòfil d'Adana o Teòfil el Penitent: edició crítica de la traducció catalana», *Magnificat. Cultura i Literatura Medievals*, 10, p. 297-336 [En línia: <<https://doi.org/10.7203/MCLM.10.25727>>.]
- PHILIPPART, Guy, Monique GOULLET & Fernand PELOUX, ed. (1994-) *Hagiographies: Histoire internationale de la littérature hagiographique latine et vernaculaire en Occident des origines à 1550 / International History of the Latin and Vernacular Hagiographical Literature in the West from its Origins to 1550*, Turnhout, Brepols, 8 vol.
- PHILIPPART, Guy, François de VRIENDT & Michel TRIGALET (2001) «Problèmes et premiers résultats d'une histoire générale de la littérature hagiographique», dins John Carey et alii (ed.), *Studies in Irish Hagiography: Saints and Scholars*, Dublín, Four Court Press, p. 337-55. [En línia: <<https://go.uv.es/tAoLyHR>>.]
- PUCHE, Carmen (2018) «La leyenda de Judas Iscariote en la tradición catalana de la *Legenda aurea* y su modelo latino: algunas reflexiones», *Cultura Neolatina*, LXXVIII, 3-4: 211-238.
- REBULL, Nolas, ed. (1976) Jaume de Voràgine, *Llegenda àuria*, Olot, Aubert.
- VAUCHEZ, André (1999) *Saints, prophètes et visionnaires. Le pouvoir surnaturel au Moyen Age*, París, Albin Michel.
- WITTLIN, Curt (2003) «Manuscrits i edicions de la *Legenda Aurea* rossellonesa-catalana: una mina de materials per a la lexicologia i dialectologia històrica», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, XLVI, Miscel·lània Joan Veny, 2, p. 123-147.